

**МАРИНІЗМИ В ОБРАЗНІЙ СТРУКТУРІ
АПОЗИТИВНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ**
(на матеріалі українського поетичного дискурсу)

У статті на цікавому й промовистому ілюстративному матеріалі простежуються тропейні функції лексем-маринізмів в апозитивних прикладкових словосполученнях. Автор переконливо доводить, що прикладки-маринізми в українській модерній поезії виступають переважно метафорами.

Ключові слова: маринізми, апозитивне словосполучення, прикладка, метафора, епітет.

В статье на интересном и показательном иллюстративном материале исследуются тропейческие функции маринистической лексики в аппозитивных словосочетаниях. Автор убедительно доказывает, что приложения-маринизмы в украинской современной поэзии являются в большинстве случаев метафорами.

Ключевые слова: маринизмы, аппозитивное словосочетание, приложение, метафора, эпитет.

The article deals with trope functions of marine terms in appositive word combinations. The author convincingly proves that the marine terms which are in the function of apposition in Ukrainian modern poetry are in most cases metaphors.

Key-words: marine terms, an appositive word combination, an apposition, a metaphor, an epithet.

Українські мовознавці – дослідники апозиції (Л.Рогозін, Б.Ключковський, Л.Пархонюк) завжди наголошували на здатності прикладки бути важливим тропейним засобом, в основі якого лежить ментально-асоціативне зближення далеких один від одного реалій дійсності. На специфіку субстантивного апозитивного епітета вказував свого часу ще О.Потебня.

Зіставляючи прикметниковий та іменниковий епітети у слов'янських фольклорі та тогочасній поезії, він наголосив: “З точки зору поетичної до епітетів слід відносити будь-які парні сполуки слів, що зображають речі **через їх ознаку...**” [1: 168]. Отже, серед епітетів, вважає вчений, треба розглядати не лише означальні прикметники, а й апозитивні. “При відмінності і граматичній, і поетичній перші зображальні, другі, тобто апозитивні, більш конкретні” [2: 105].

Продовжили вивчення апозиції-прикладки українські дослідники ХХст. у дисертаційних дослідженнях 50-80 рр. Зокрема, Л. Л. Рогозін у своїй праці вказує на те, що “тропейні прикладки-епітети, стаючи невід’ємним компонентом пояснюваного іменника в структурі складного слова, зустрічається в думках, історичних та ліричних піснях, казках <...>: *Ой десь мого **сина-орла** / да на світі немає* (чумацька пісня)” [3: 123-125].

Б. Г. Ключковський, визначаючи як дистинктивну рису прикладкових конструкцій те, що вони, “означаючи один і той же реальний предмет (субстанцію) об’єктивної дій-

© Данилюк І.В., 2011

сності, **по-різному називають** його . ” І саме “завдяки субстантивності зіставлених у процесі мовлення компонентів прикладкових конструкцій один із них (той, у якому основне предметно-логічне виступає на другий план, а домінує значення ситуативне або контекстуальне) супроводиться рівночасно таким же уявленням про інший предмет (субстанцію). Ця особливість зумовлює властиву їм **образність** (виділення – І.Д.), рельєфно простежується тоді, коли один з компонентів вживається у **переносному** (виділення - І.Д) значенні ” [4: 67-68].

У пізнішій праці, виділяючи причини, якими визначається апозитивна сполучуваність слів, науковець відзначає з-поміж багатьох “ тропеїчне (переносне) вживання одного чи й обох компонентів, внаслідок чого виникають сприятливі екстенціональні можливості смислового зближення й семантико-синтаксичної сполучуваності навіть досить віддалених за своїм прямим, основним, інтенціональним значенням слів, словосполучень або й цілих речень: *Тчемо по дорозі килимок-розмову* <...> ”[5: 18-19].

Пізніша дослідниця субстантивної позиції в естетичних функціях Л.Пархонюк вказує, що з-поміж усіх частин мови у ролі тропотворчих в поезії найчастіше використовується іменник, дієслово, прикметник і прислівник. “Якраз саме субстантив завдяки переважно денотативній природі своєї семантики здатний синтезувати апіорі кілька відчуттів відразу, оскільки він викликає уявлення в сумі кількох ознак як назва реалії, тобто назва конкретна” [6: 218.]. І далі: “ У поезії субстантивна апозиція лежить в основі таких тропів, як епітет та метафора, причому епітетна функція для неї є первинною” [6: 218].

Як видно із цитованих праць, думка про те, яким образним засобом виступає тропеїчна прикладка – лише епітетом (О.Потебня, Л.Рогозін, Б.Ключковський) чи й епітетом (інваріантні), і метафорою - належить до дискусійних. Причому у не вузькоспеціальних або несинтаксичних дослідженнях прикладки-апозиції, які Л.Пархонюк відносить до метафоричних, зазвичай розглядають як порівняння [7: 137; 8: 66-67; 9: 47; 10: 13] чи епітет [11: 220-221]. Окремі російські мовознавці розглядають такі поетичні формули або як проміжний вид між порівнянням і метафорою, або ж як порівняння (залежно від семантичного виду) [12: 147, 155, 159].

Сказане вище зумовлює актуальність нашого спостереження, хоч ми й ставимо перед собою далеко скромніше завдання - проаналізувати на прикладі апозитивних маринізмів, які ніколи в україністиці не були предметом спеціального дослідження, образну структуру утворюваних прикладкою разом із пояснюваним словом апозитивних словосполучень-складних слів (саме складними словами називають такі структури Б.Ключковський, Л.Рогозін і багато сучасних дериватологів або лінгвостилістів). Матеріалом аналізу обрано модерний поетичний дискурс, де такі структури зрідка можна зауважити.

Українці не є морською нацією, однак мариністичні номени *море (океан), хвиля (хвилі), острів, корабель, вітрила* в модерному поетичному дискурсі функціонують в ролі прикладки й утворюють з означуванним іменником оригінальний образний комплекс, переважно метафоричний.

Давні фольклорні корені має апозитивна метафора **стен-море**, однак відмінність у тому, що: 1) в народній поезії вона не апозитивна, а здебільшого предикативна; 2) у фольклорі відсутній образ **стен-океан**. Звичайно, до цього тропу вдаються поодинокі поети своєрідного степняцького менталітету, як-от Г.Чупринка: *Світло й тіні в золотинні, В фарбах райдужних злились І в шовковім шелестинні Стеном-морем понеслись*. Основа,

на якій виникає цей образ, - розмір і загальне зорове враження: хвилі морські – хвилі зеленаві, жовтаві степового різнотрав'я, злакових тощо. Награвляємо на подібну порівняльну формулу лише в сучасного поета П.Мовчана : *Це море-степ?... Чи море полудневе?* У того ж поета знаходимо типове для української літературної традиції зближення неба з морем: *Підстав аж забагато, щоб радіть: / сріблястий берег, муром небо-море* <...>

Скоріше лише сема розміру породила метафоричне вживання: *Степ-океан* (Г.Чупринка), *сади-моря* (М.Рильський), *праліс-океан* (П.Карманський). Несподівана асоціація в О.Олеся: *пісня-море*, базою якої виступають звукові зближення.

Інші асоціації лягли в основу апозитивного метафоричного зближення лексем *легіт*, *задум*, *сон*, *пісня* із маринізмом *хвиля* : у них актуалізувалась сема 'потік чого-небудь, що рухається один за одним' [13: 40]. Проілюструємо: *Легіт-хвиля / не пролине, / Ніч роси / з небес не кине <...>* (М.Філянський); *Чи то – передок, чи то – човен, / а хвилі-задум* *крізь сон* (М.Хвильовий); *Хрипкий далекий пароплав / сигару закурив... Сон-хвиля* (П.Тичина). Несподіваного значення набуває лексема *хвиля* в такому поетичному контексті О.Олеся: *Музо! Вставай з небуття! / Вдарим по струнах з колишньою силою, / Пісню-бурею, пісню-хвилю!* *Вдаримо в скелі життя!* Безсумнівно, ця семантика викликана сусіднім апозитивним метафоричним словосполученням *пісня-бура* і загальним смислом строфи. Ще цікавіша асоціація у нашого сучасника Д.Кременя: *Накочуються хвилями літа, / А ми вустами-хвилями говорим*. Вона виступає у складі дієслівної метафори, і це посилює її експресивність та породжує складний психологічний образ.

На відміну від маринізму *хвиля*, лексеми *корабель*, *вітрила* породжують поодинокі прикладкові метафори *калоші-кораблі* (М.Рильський), *хмароньки-вітрила* (В.Чумак), засновані на подібності форми, а можливо, й функції. Вдамося до ілюстрацій: <...> *Що тоді, наш гумористе / з парасолем-парашутом / У калосіях-кораблях?*; *В небі білотканні хмароньки-вітрила, хвилі оксамитна вистеле блакить...*

Своєрідним є метафоричний образ *острова* у раннього М.Рильського: він двічі вживає апозитивну метафору *хмара-острів* (*хмари-острови*). Показовими є такі рядки: *Я на острові-хмарі пливу / В небесах, / На землі я вже більш не живу!* Або такий поетичний контекст: *Блакитний океан небесний, незмірянний / Розкинувся високо над землею, / І хмари-острови пливуть в тім океані*. Звичайно, цей образ породжений парадигмою: небо – океан, хмари – острови.

Як засвідчує наше спостереження, маринізми в образній структурі апозитивних словосполучень в модерній українській поезії використовуються тільки окремими поетами, які, очевидно, мали мариністичні візії; або ж вони є результатами впливу поетичної практики представників інших літератур. Так чи інакше образні маринізми заслуговують на увагу дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рогозін Л.Л. Прикладка в сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02.. – Полтава, 1955. – 283+1с.
2. Потебня А.А. Из записок по теории русской словесности // Потебня А.А. Теоретическая поэтика. _ М.: Высшая школа, 1990. – С.132 – 343.

3. Словник української мови в XII-ти томах. – К.: Наук.думка, 1971-1980; Т.ХІ -699с.
4. Ключковський Б. Г. Апозитивні конструкції в сучасній українській мові: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.02. – Львів, 1962. – 377с.
5. Ключковський Б. Г. Апозитивна сполучуваність слів у сучасному українському літературному мовленні // Українське мовознавство: Міжвідомчий наук. зб.. – К. – 1976. – Вип. 4. – С. 14- 20.
6. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т.І-ІІ. – М.,1958. –536с.
7. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л.І.Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. 2-ге вид., випр. – К.: Вища шк., 2005, - 462с.
8. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Частина друга: Синтаксис / Підручник для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів. – К.: Рад. школа, 1961. – 287с.
9. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – 750с.
10. Теля В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. Ответств. Редактор доктор филологических наук В. Н. Теля. – М.: Наука, 1988. –с.26 – 52.
11. Пархонюк Л. Субстантивна апозиція як один із способів образної маніфестації дійсності в українській поезії // Gatunki mowy i ich ewolucja/ Т.І. Mowy piękno wielorakie/ - Katowice: Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego , 2000. – S. 217 – 225.
12. Кожевникова Н. А. Метафора в поэтическом тексте // Метафора в языке и тексте. Ответств. Редактор доктор филологических наук В.Н.Теля. – М.: Наука, 1988. – 145 – 165.
13. Судук І. І. Порівняння в текстах українських перекладів Святого Письма: Автореф.дис...канд. філол. наук: 10.02.01. – Івано-Франківськ, 2009. – 20с.